

Управління культури Полтавської обласної державної адміністрації
Державний музей-заповідник українського гончарства в Опішному
Інститут керамології

Матеріали до літопису українського гончарства

Серія «Етномистецтвознавчі розвідки»

Випуск 10-й

Олесь Пошивайло

ГОНЧАРСЬКА СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ:

по-українськи «Опішне»,
а не «Опішня»

«Українська Народознавство»
Видавництво
Державного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному

ББК 63.5 (4 Укр)
П 66
ISBN 966-7322-07-6

Дослідження доктора історичних наук Олеся Пошивайла порушує проблему уточнення назви містечка на Полтавщині, яке вже упродовж кількох століть є одним із наймогутніших центрів художньої культури українців, загально визнаною столицею українського гончарства, своєрідним етнічним символом народного мистецтва.

Нині, за офіційною нормою, назва поселення пишеться як «Опішня» (російською мовою «Опошня»). Автор публікує численні документи, які підтверджують, що етнотопонім є форма із закінченням на «є», а тому по-українськи слід писати «Опішне».

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Рецензент

Завідувач відділу діалектології
Інституту української мови НАН України
доктор філологічних наук, професор
ПАВЛО ГРИЦЕНКО

Літературний редактор
і коректор
ОЛЕСЬ ПОШИВАЙЛО

Комп'ютерний набір
ЮЛІЯ ПАНАСЮК

Художній редактор
і макет
ЮРКО ПОШИВАЙЛО

Директор випуску
ЮРКО ПОШИВАЙЛО

Україна повільно, але неухильно, набуває ознак державності. В усіх сферах суспільного життя все активніше виявляються національні особливості ментальності і культури. Корінне населення держави поступово усвідомлює себе українцями, переймається гордістю за власну державу, за величчя духовні надбання. Та й чужоземцям Україна цікава не стільки економічними досягненнями (їх не дуже багато), скільки самобутньою етнічною культурою, насамперед, розмаїтими виявами традиційно-побутової культури, яка й робить нас, українців, неповторними, унікальними в колі народів світу, а, отже, й привабливими для представників інших етнічних культур. І чим дбайливіше народ зберігає історичні традиції, чим частіше послуговується в повсякденному житті тисячолітнім досвідом своїх попередників, тим глибше усвідомлює свою єдність на величезних обширах від Сяну до Дону.

Одним із найважливіших чинників формування й утвердження національної самобутності є українська мова, зокрема і збереження в ній історично сформованих географічних назв (топонімів), назв річок (гідронімів), а також власних імен. Тому ми мусимо активніше, якщо хочете — агресивніше, повертати собі свої мовні набутки. Для цього необхідно, найперше, не мавпувати, споглядаючи інші народи, а залишатися самими собою й послуговуватися повсякчас словами, у тому числі й географічними назвами, утвореними нашими предками впродовж тривалого історичного розвитку. У цьому — суттєвий компонент процесу формування самоповаги, гордості за власну державу, цілком природне бажання бачити рідний народ, національну культуру в їх неповторній красі, відчувати свою самобутність і унікальність у світовій історії. Усвідомлення ж величчя й самодостатності власного народу спонукає позбуватися усього привнесеного, зумисне сплюндрованого в рідній культурі. В українській мові нині паразитують багато спотворених чужоземцями власних назв, немовби так і годиться, бо десятиліття панування комуністичної ідеології привчили українців покірливо сприймати чуже за своє і зневажати одвічно українське.

Отож, мова піде про етнічну назву містечка на Полтавщині, яке вже упродовж кількох століть є одним із наймогутніших центрів художньої культури українців, загально визнаною столицею українського гончарства, своєрідним етнічним символом народного мистецтва. Сьогодні, за офіційною нормою, назва поселення пишеться як «Опішня» (російською мовою — «Опошня»).

У давніх козацьких літописах зустрічається різне написання назви старовинного українського містечка: «Опушне», «Опушлинське», «Опочинське» та інші. За переписом 1654 року до Полтавського полку належало кілька міст, серед яких згадується «Опушнянське» [Н.М. Левобережная Украина в XV-XVII ст.

Права видавництва «Українське Народознавство» поширюються на всі країни. Перевидання, репродукції, відтворення, виконання за допомогою розмножувальної, аудіовізуальної техніки чи будь-якими іншими засобами, а також приватні копії можуть бути виконані лише за дозволом видавництва «Українське Народознавство».

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner.

© Українське Народознавство, 2000
© Олесь Пошивайло, 2000

// Киевская старина. — 1896. — №6. — С.378]. У літописі Самійла Величка, написаному в 1720-ті роки, розповідається, що 1668 року «...гетьман Дорошенко, другий опікун бідної цюгобичної малоросійської вітчизни, прочувши, що князь Ромодановський здобуває Котельву й **Опошне** і прагнучи завернути той його стрім назад від Малої Росії, зібрав тогобичне, що від Чигрина, козацьке військо і, закликавши собі в допомогу кримську орду, переправився через Дніпро і рушив повз Голтву й Решетилівку до **Опошного**» [Величко В.С. Літопис. — К.: Дніпро, 1991. — Т.2. — С.79]. У жовтні 1698 року, за дорученням гетьмана Івана Мазе-пи, генеральний військовий писар Василь Кочубей виїздив до Гадяцького полку, щоб вирішити суперечку жителів Опішного і Зінькова з жителями містечка Бурки «за ґрунти та польові межі». Самійло Величко подає текст листа Василя Кочубея, де мовиться: «...поля, що лежать поміж **Опошним**, Зіньковом та Бурками...», «...від шляху з Бурок до **Опошного**...», «З **Опошного**: Филон Лихопой...» [Величко В.С. Літопис. — К.: Дніпро, 1991. — Т.2. — С.580, 581]. На ХІХ століття з того різнописання топоніма усталилася єдина народна назва «**Опішне**», яка й донині живе в народній говірці. Старожили й люди літнього віку з містечка та навколишніх сіл звично говорять: «**Опішне**» (закінчення на «е» пом'якшується й трансформується в «є»), «був у **Опішньому**», «приїхав з **Опішнього**», «за **Опішнім**» тощо. Вони ніколи не скажуть «по-офіційному» — «був у **Опішні**», «приїхав з **Опішні**», «за **Опішнею**». Усі ці метаморфози свідчать про те, що сучасна офіційна назва поселення «**Опішня**», як і неточний російський переклад «**Опошня**», не відповідають історичним традиціям місцевого населення.

Щоб з'ясувати причини такої трансформації, пригадаймо, як у другій половині ХVІІІ-ХІХ столітті на українських землях усе активніше втілювалася державна політика Російської імперії, спрямована на максимально можливу ру-

Тавро на цеглі.
Опішне.
Перша половина
1920-х років.
Меморіальний
музей-садиба
гончарської родини
Пошивайлів

© Фото Олександра Пошивайлів, 1986

сифікацію підкорених народів. Офіційне діловодство, від хутора до столиці, велося виключно російською мовою. Відповідно до цієї ідеології, суто українські топоніми, незвичні для росіян і складні для них у вимові, довільно змінювалися й підганялися під закономірності побудови російських слів. Таким чином російські канцеляристи спотворили суто українське, тобто відповідне словотворчим і фонетичним особливостям української мови, слово «**Опішне**» на «**Опошня**». Сучасний же топонім-покруч «**Опішня**» з'явився в українській мові вже як вторинний переклад російського слова «**Опошня**».

На таку невідповідність ще в 1889 році звертав увагу відомий полтавський етнограф Віктор Василенко. Він неодноразово бував у Опішному, спілкувався з його жителями й навіть видав брошуру, повністю присвячену соціально-економічному розвитку містечка. У ній дослідник спеціально наголошував: «Туземные простолюдины в мѣстечкѣ и окрестностях, какъ извѣстно намъ непосредственно, произносятъ «Опішне» (окончаніе звучитъ какъ среднее между е и ѣ). Это произношеніе съ акцентомъ не оставляетъ сомнѣнія, что официальное начертаніе неправильно, такъ какъ слово производится отъ глагола опѣшить. По лѣтописямъ писали «Опушное», но ужъ если писать на велико-русской ладѣ — то правильнѣе всего будетъ начертаніе «Опѣшное», но никакъ не Опошня... Последнее выходитъ столько исковеркано, какъ и официальное названіе Опошнянскаго предметья, нынѣ селенія Мисскіе Млины, тогда какъ туземцы произносятъ обыкновенно «місьскіи», т.е. городскіе (Опошня была во времена гетманщины сотеннымъ городомъ). В буквальной точности слѣдуетъ писать «Місьскіи Млины», что означаетъ «городскія мель-

¹⁾ Туземные простолюдины в мѣстечкѣ и окрестностях, какъ извѣстно намъ непосредственно, произносятъ «Опішне» (окончаніе звучитъ какъ среднее между е и ѣ). Это произношеніе съ акцентомъ не оставляетъ сомнѣнія, что официальное начертаніе неправильно, такъ какъ слово производится отъ глагола опѣшить. По лѣтописямъ писали «Опушное», но ужъ если писать на велико-русской ладѣ — то правильнѣе всего будетъ начертаніе «Опѣшное», но никакъ не Опошня. Последнее выходитъ столько исковеркано, какъ и официальное названіе Опошнянскаго предметья, нынѣ селенія Мисскіе млины, тогда какъ туземцы произносятъ обыкновенно «місьскіи» т.е. городскіе (Опошня была во времена гетманщины сотеннымъ городомъ). В буквальной точности слѣдуетъ писать «Місьскіи Млины», что означаетъ «городскія мельницы». Подобныхъ исковерканныхъ названій по Черниговской и Полтавской губ. яaberется множество.

Фрагмент книги Віктора Василенка.
Полтава. 1889

²⁾ Запис. о Полтав. губ., ч. III стр. 104.

ниці». Подобных исковерканных названий по Черниговской и Полтавской губ. наберется множество» [Василенко В.И. Местечко Опощня, Зеньковского уезда, Полтавской губернии: Статистико-экономический очерк. — Полтава, тип.Губернского Правления, 1889. — С.3].

Характерною прикметою всіх, без винятку, історичних варіантів етнотопоніма «Опішне» є прикметникове закінчення на «е». Навколо Опішного є населені пункти Яблучне, Вільхове, Глинське, Кирякове. То чому ж не Опішне? Як не згадати тут відоме полкове місто Гадяче, яке теж у російських канцеляріях загубило «е», а тому й досі живе в офіційно кастрованому вигляді «Гадяч».

Тому й не дивно, що в другій половині XVIII століття, коли результати русифікаторської політики царату були менш відчутними, переклади назви поселення на російську мову ще інколи зберігали закінчення української основи. Наприклад, у географічному описові Києва та Київського намісництва 1775-1786 років, а саме в описові повітового міста Говтви, мовиться, що на місцеві ярмарки «пріѣзжають купцы с красными товарами изъ городовъ Полтавы, Кременчуга, Городища, Хорола, **Опошнего**...». Там же згадується винокурний завод поміщика Бутовича, «жительствоующему в городѣ **Опошнѣхъ**» [Описи Київського намісництва 70-80-х років XVIII ст.: Описово-статистичні джерела. — К.: Наук.думка, 1989. — С.80, 225, 313, 84].

Наприкінці XVIII століття вже спостерігалось паралельне використання двох варіантів російського перекладу топоніма — «Опошне» і «Опошня». Так, в історичному творі кінця XVIII століття «Історія Русів» є згадка про те, що в 1583 році кримські татари «...напали воровски на границы Малоросійскія и плѣнили нѣсколько сотъ человекъ около мѣстечекъ **Опошнаго** и Котельвы» [с.31]. Далі говориться про арешт Мартина Мніха «в окрестности города **Опошни**» [с.222]. А в додатку до твору знову з'являється варіант «Опошне»: «... Дорошенка приглашаютъ къ себѣ въ Полтаву, который тотчасъ отправляется къ нимъ въ **Опошное** и провозглашается тамъ гетманомъ обѣихъ сторонъ Днѣпра» [Материалы отечественные..., с.19]. У покажчику до книги теж читаємо «Опошне» [с.39]. [Конисский Георгий. История Русов или Малой России. — М.: Университетская типография, 1846].

Проте уже в XIX столітті майже повсюдно в офіційному російськомовному діловодстві й книжково-журнальних публікаціях утвердилася назва «Опошня» з похідним уже від російського українським варіантом назви «Опішня», в якому закінчення «е» було замінене на «я». Щоправда, у наукових виданнях інколи були спроби акцентування уваги на автентичному топонімові та необхідності більш-менш точного його перекладу на російську мову. Так, назва «Опошне» зафіксована навіть в офіційному покажчику населених пунктів

Російської імперії [див.: Списки населенных мест Российской империи: Полтавская губерния. — Спб., 1862. — Т.XXXIII. — С.19]. Про міркування на цю тему Віктора Василенка в 1889 році я уже згадував. Інший дослідник — В.В.Морачевський — у 1903 році, описуючи дороги Полтавської губернії, зазначав: «Къ югу отъ города [Зінькова — О.П.] направляется почтовый трактъ на г.Полтаву. По этому тракту, верстахъ въ 35 отъ города, при рѣчкѣ Тарапунькѣ и невдалекѣ отъ берега р.Ворсклы расположено богатое волостное мѣстечко **Опошне (Опошня)**...»; «...в селахъ Опощнѣ...». А в географічному покажчику до книги спеціально зазначено офіційний і народний варіанти написання слова-топоніма — «**Опошня (-е), мч.Зеньковск.у.**» [Россия. Полное географическое описание нашего Отечества. /Под ред. В.П.Семенова/. Т.VII. Малороссия. — Спб.: издание А.Ф.Девриена, 1903. — С.426, 159, 492].

На жаль, у Російській імперії до думки науковців, що не співпадала з русифікаторськими прагненнями великодержавників-шовіністів, ніхто з чиновників, причетних до розробки і втілення мовної політики, не дослухався.

Народна назва поселення із закінченням на «е» — характерна прикмета численних рукописних матеріалів XIX-початку XX століття. У Лубенському музеї Катерини Скаржинської на початку XX століття зберігався товстелезний том «Ревизской сказки м.Опошни Зеньковского уезда за 1835-1838 годы». У ньому записано, скажімо, таке: «Гончаръ Федоръ Пошивайло въ мѣстечкѣ Опощнемъ имѣетъ избу приней дворъ садъ и огородъ примѣрно мѣры 1/4 десятины...», або «Добавочная Перепись Малоросійскимъ Козакамъ Волости **Опошанской**

Фрагмент свідоцтва про відбуття військового обов'язку Павлом Шияном. Опішне. 03.11.1891. Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів. Публікується вперше

М'єстечка **Опошне**. 1835 года» [Полтавський державний обласний архів. — Ф.222. — Оп.1. — Од.зб.674. — Арк.111, 952].

У свідоцтві про з'явлення для виконання військового обов'язку козака Павла Шияна від 03.11.1891 року записано: «Шиянь Павель Федоровичь, козакъ **Опошанской** волости» [Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів]. На бланку Опішненського волосного суду, надрукованому типографським способом, читаємо: «**Опошанскій** Волостной Судъ», хоча на офіційній печатці суду значиться «**Опошнянскій** Волостной Судъ» [там само]. У вітальній листівці матері до Ничипора Пошивайла від 01.01.1914 року зазначена така адреса: «Полтавской губерни Зиньковскаго егзда местечко **Опошне**» [там само].

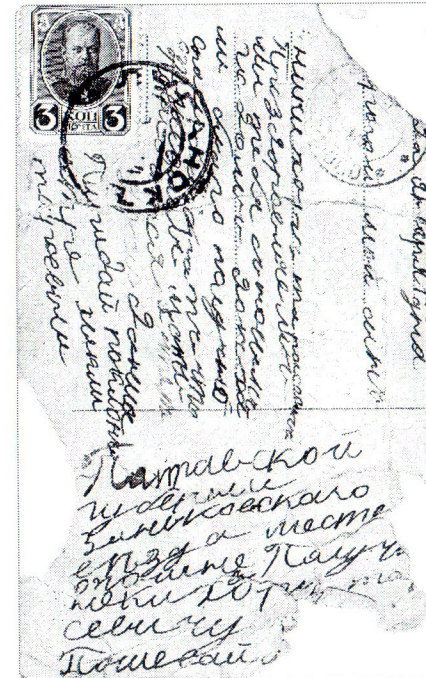
Етронім «Опішне» навкі закарбований на цегляних таврах майстрів першої чверті ХХ століття, а його російський варіант «Опошне» — на денцях посуду, кахель кінця ХІХ-початку ХХ століть, виготовлених найвидатнішими тогочасними опішненськими гончарями.

У 1899 році велика колекція глиняних виробів гончарів Опішного, у тому числі учнів місцевої зразкової гончарної майстерні, була відправлена на Всесвітню виставку в Париж (1900). Спеціально для цього було виготовлено серію фотографій, яка називалася: «Типи гончарів **м.Опішне**» [Естественно-исторический музей // Отчет о деятельности Полтавской Губернской Земской Управы за 1899 год. — Полтава, 1900. — С.55].

Відтоді і аж до кінця 1960-х років не було жодної спроби відновити (ба, навіть просто згадати в літературі) історично сформовану й реально вживану в повсякденному спілкуванні місцевого населення назву «**Опішне**». Та це й було неможливим за радянського комуністичного режиму, який прагнув до тотальної русифікації, всіляко возвеличував російську мову як «засіб міжнаціонального спілкування», а в дійсності — як спосіб нівелювання, асиміляції національних культур. У 1933 році більшовики разом з голодомором «ощасливили» українців і новим правописом, здебільшого штучно створеним з метою поступового знищення української мови.

Хоча в народній мові назва продовжувала активне життя. Підтвердженням тому — рукописні матеріали. Так, на квитанції про здавання на приймальний пункт жита і ячменю Катериною Шиян від 25.10.1930 року зазначена адреса: «**Опішне**». На зобов'язанні на постачання державі картоплі урожаю 1934 року є запис: «сільради — **Опішним**». У заяві жительки містечка Тетяни Кучугури до Опішненської «сел.управи» від 16.08.1942 року читаємо: «Вид. гром. **М.Опишнего**».

Фрагмент судового рішення.
Опішне. 01.03.1914.
Меморіальний музей-садиба
гончарської родини Пошивайлів.
Публікується вперше

Вітальна листівка Ничипору Пошивайлу.
01.01.1914.
Меморіальний музей-садиба гончарської
родини Пошивайлів. Публікується вперше

ПРОЛЕТАРІ ВСІХ КРАЇН, ЄДИНАЙТЕСЬ!
ПРОЛЕТАРИИ ВСЕХ СТРАН, СОЕДИНЯЙТЕСЬ!

1934-1934

Серия БД

№ 335132

ЗОБОВ'ЯЗАННЯ—ОБЯЗАТЕЛЬСТВО

НА ПОСТАВКУ ДЕРЖАВІ КАРТОПЛІ ВРОЖАЮ 1934 РОКУ

ОДНООСІБНИМИ ГОСПОДАРСТВАМИ

ПО ПОСТАВКЕ ГОСУДАРСТВУ КАРТОФЕЛЯ УРОЖАЯ 1934 ГОДА

ЕДИНОЛИЧНИМИ ХОЗЯЙСТВАМИ

Гр-нові *Шиян Катерина*
Гр-ну

Села

Сільради *Опшине*
Сельсовета

Району *Опшине*
Района

Області *Львівська*
Області

Української Соціалістичної Радянської Республіки
Социалистической Советской Республики

Фрагмент зобов'язання на поставку державі картоплі врожаю 1934 року Катериною Шиян. Опішне. 1935.

Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів. Публікується вперше

УКРАЇНСЬКИЙ КОНТРАКТАЦІЯ

Види надходження

Державний контракт № 14022

райято від *Шиян Катерина* контр. книжка № *30111*

адреса *Опшине* округи

с. вир. т-ва, земтровади

КУЛЬТУРА ТА ГАТУНОК	За рахунок					ВАГА (в кіл.)	Розрах. ціна за центнер	СУМА
	Грунт	постиг	Натур	Землек	Землек			
<i>Помідор</i>			<i>100</i>	<i>3</i>	<i>3</i>	<i>15</i>	<i>96</i>	<i>454 439</i>
<i>Помідор</i>			<i>65</i>	<i>4</i>	<i>4</i>	<i>15</i>	<i>82</i>	<i>452 474</i>
								<i>906 913</i>

Загалом *906 913* Разом

Утримані *ГРОШОВИ ДАЧЕНІ*

Принято літкультив: *9-10*

Привомщик

Фрагмент квитанції про здавання жита і ячменю Катериною Шиян. Опішне. 25.10.1930.

Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів. Публікується вперше

Від середини 1960-х років дещо пожвавився розвиток національної культури, розширилася сфера застосування української мови. На хвилі національно-культурного піднесення, за умов збереження політичної цензури, досить сміливим був учинок львівського мистецтвознавця-керамолога Юрія Лашука. У Радянській імперії він був єдиним українським ученим, який у 1969 році в своїй докторській дисертації замість перекрученої назви «Опішня» відновив етнотопонім «Опішне» [див.: Лашук Ю.П. Українська народна кераміка ХІХ-ХХ ст.: Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора мистецтвознавства. — Львів, 1969. — С.159].

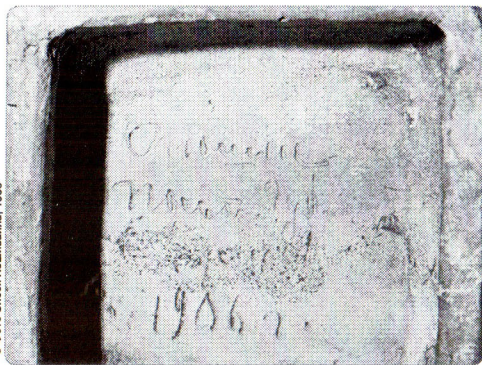
Подальше відновлення народної назви поселення пов'язане з діяльністю Державного музею-заповідника українського гончарства в Опішному, який з 1991 року у своїй назві, службовій документації, наукових виданнях використовує виключно автентичну назву старовинного гончарного центру України. Традиційне ймення Гончарської Мекки України стверджене і в найповажнішому в європейській керамології науковому дослідженні про звичаєвість і обрядовість гончарів — монографії «Етнографія українського гончарства: Лівобережна Україна» [К.; Молодь, 1993], і в найфундаментальнішому виданні ХХ століття про український народ, його минувшину і сьогодення — історико-етнографічній монографії у двох книгах «Українці» [1999], і в Національному культурологічному щорічнику «Українське Гончарство» [1993. — Т.1; 1995. — Т.2; 1996. — Т.3; 1999. — Т.4], і в багатьох інших книгах видавництва «Українське Народознавство».

На відновлення, продовження й утвердження давньої традиції в Україні все частіше використовується усталена етнографічна форма написання назви містечка («Опішне») з похідними від неї словами.

Щоправда, цьому незворотному процесу повернення до національних першоджерел усіляко, нерідко досить злісно, чинять опір уже свої, українські чиновники, представники місцевої влади, які самі досконало не опанували багатствами рідної мови. Для них зовсім непереконаливою є живучість назви «Опішне» і похідних від неї слів у народній говірці. Противники відновлення етнотопоніма за основний аргумент на користь спотвореної назви мають офі-

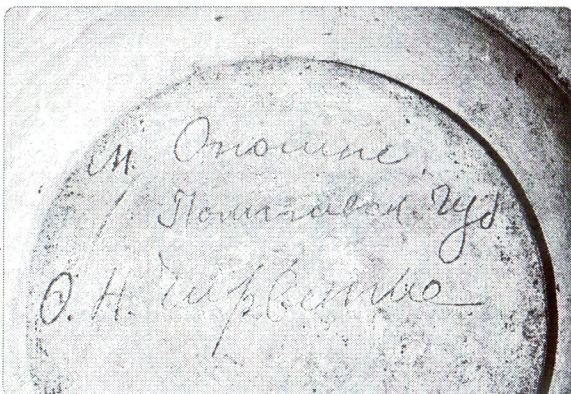
Фрагмент заяви Тетяни Кучугури. Опішне. 16.08.1942 Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів. Публікується вперше

До Опішинецької сел. угодки
Вид зроз. М. Опішинецької Кучугури
Тетяни Коблобиш.
Заява. А. М. М. М.

Федір Кариков. Підпис на денці кахлі.
Опішне. 1906.
Полтавський краєзнавчий музей.
Публікується вперше

© Фото Олеси Пошивайло, 1986

Федір Чирвенко.
Підпис на денці тарелі.
Опішне. Кінець XIX століття.
Полтавський краєзнавчий музей.
Публікується вперше

© Фото Олеси Пошивайло, 1986

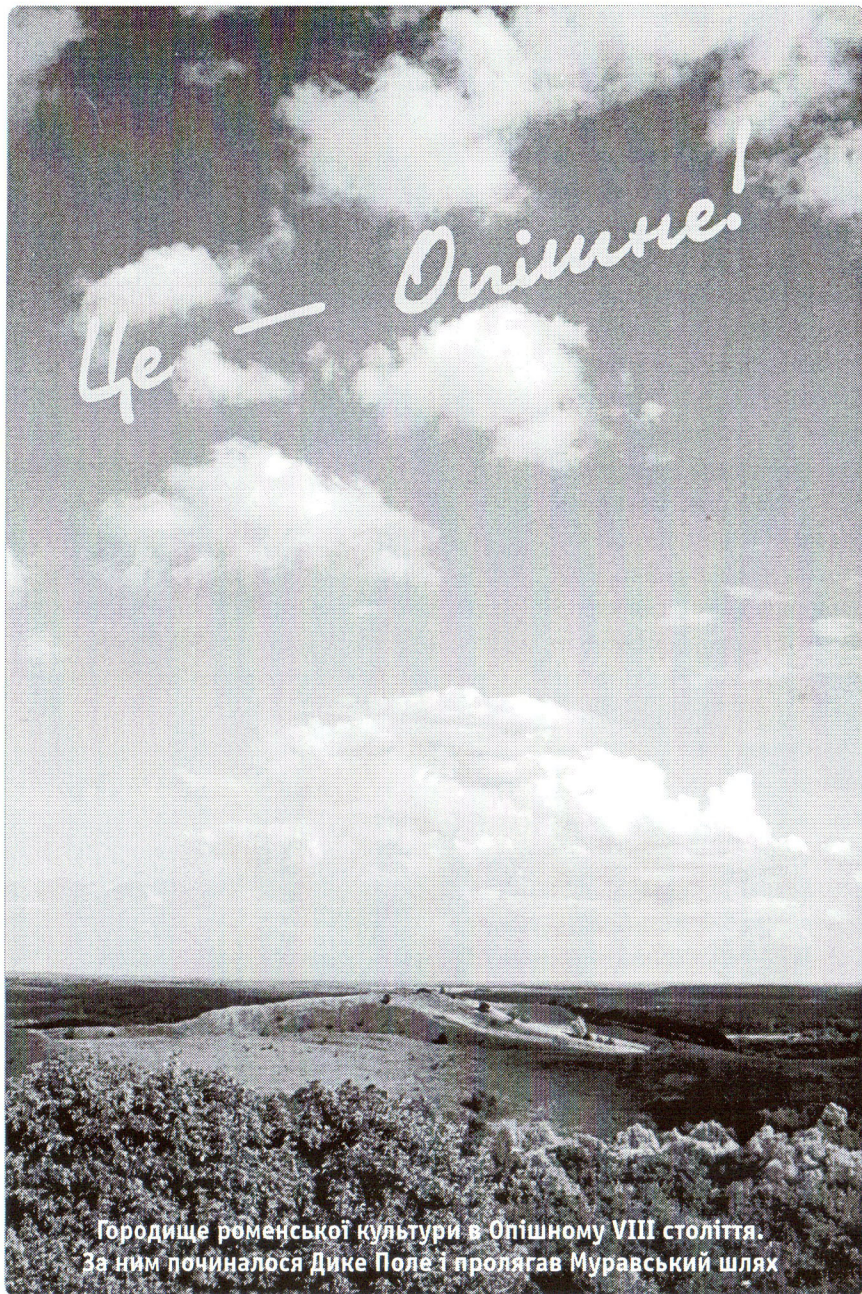
Федір Кариков. Підпис на денці кахлі.
Опішне. 1906.
Полтавський краєзнавчий музей.
Публікується вперше

© Фото Олеси Пошивайло, 1986

ційний радянський довідник «Українська РСР: Адміністративно-територіальний устрій (на 1 січня 1987 року)» [К.: УРЕ, 1987. — С.220]. Але ж у тій самій книзі є назва обласного центру «Ровно», хоча вже давненько як стверджено народний топонім «Рівне». Бачте, тамошні мешканці не змирилися зі словом-покручем і таки відновили історичну справедливість. Жителів Східної України, чиновники, байдужі до минувшини рідного народу, й донині заколискують радянськими міфами.

Я теж узяв до рук цей «совковий» довідник адміністративного поділу України і проаналізував 1940 назв населених пунктів Полтавщини. Серед них лише 5 мають закінчення «ня»: 1) с. Велика Пожарня Зіньківського району (первісна назва — «Пасяди», перенесено назву сусіднього хутора, розкуркуленого за радянського часу); 2) с. Комишня Миргородського району (історичні назви — «Комишенка», «Комишина», «Комишна», «Комишно»; закінчення «а» замінене на «я» за радянського часу); 3) Перше Травня Гребінківського району — суто радянський ідеологічний топонім, існує з 1929 року, доти село називалося «Воскресенськ»; 4) с. Стадня Лубенського району (даних про давній варіант назви віднайти не вдалося); 5) Опішня. Як видно без особливого напруження думки, для народної полтавської топонімії закінчення назви поселення на «ня» абсолютно не характерне, воно просто чуже нашій мові, чужорідне українській ментальності і було засобом спотворення нашої топонімії, елементом її русифікації.

Виникнення топоніма «Опішне», із закінченням на «є», зумовлене значною роллю поселення саме як порубіжного географічного пункту. Для з'ясування етимології назви звернемося, насамперед, до найдавніших картографічних матеріалів. Поміж них важливим історичним джерелом є детальні карти України, складені протягом 1630^x-1640^x років французьким військовим інженером Гійомом Левассером де Бопланом. На одній із них позначене і Опішне — «*Opoczinskij*» [Боплан Г.Л. де. *Опис України, кількох провінцій Королівства Польського, що тягнуться від кордонів Московії до границь Трансільванії, разом з їхніми звичаями, способом життя і ведення воєн.* — К.: Наук. думка; Кембрідж (Мас.): Укр. наук. ін-т, 1990. — Карта]. Навіть побіжний огляд карти дозволяє зробити певні висновки щодо походження назви. На ній, зокрема, видно, що за поселенням починається так зване Дике Поле — незаселена місцевість з величезним лісовим масивом, із заболоченими ділянками. Поза ним проходив один із найбільших в Україні, знаменитий Муравський шлях. У XVIII і в першій половині XIX століття він ще називався «Чумацьким», «Кримським», оскільки був найбільшою транспортною артерією, що з'єднувала північ і південь України.

Городище роменської культури в Опішному VIII століття.
За ним починалося Дике Поле і пролягав Муравський шлях

© Фото Юрія Пошивайка, 1999

Середньовічне **Опішне** — велике укріплене містечко на узвишші, своєрідний східний форпост України. Воно було одним із небагатьох населених пунктів, через які був вихід із Гетьманщини на великий Муравський шлях і навпаки. Порубіжне розташування Опішного — на межі Дикого Поля і Гетьманщини, між Муравським шляхом і найбільшими центрами торгівлі Лівобережжя — зумовили проходження через містечко важливого транспортного коридору між Гетьманщиною і Кримом, визначило його розвиток як торговельно-ремісничого осередку і складання етнопоніма. Адже саме тут, на пограниччі, опісля далекої дороги, де на торговців, мандрівників постійно чатувала небезпека, можна було зсісти з коня, воза («опішитися») і перепочити («опочити»).

У одному з найфундаментальніших словників української мови — Бориса Грінченка — зафіксовані слова «Опішілий, а, е. Лѣтний, медлительный...», «Опішити, шію, єш, гл. Сдѣлаться медлительным (въ ходьбѣ). Кінь опішив», «Опішний, а, е = Опішілий. Опішний кінь» [Грінченко Б. Словарь української мови. — К., 1909. — Т.ІІІ. — С.57]. Отже, за цим словником слово «опішне» тотожне сло-

Боплан Г.Л. Карта України.
1630-1640-і роки. Фрагмент

ву «опішіле» зі значенням «лінивий, повільний». Звідси й походження топоніма «Опішне» — це «опішне» місце, тобто таке, де можна було сповільнити ходу, після далекої виснажливої дороги «опішитися» — зсісти з коня й перепочити. За відомим словником Володимира Даля — «опѣшать... или опѣшгьтъ», произнс. *опѣшить*; стать пѣшимъ, лишиться лошади и идти пѣшкомъ, пѣши...|| Ино гов. вм. устать отъ бѣгу, ходу, идти потише, едва ноги таскать... **Опѣшиться** (хотя опѣшить кого неупотрб.), слѣзть съ коней, идти пѣши; вѣрнѣе спѣшиться» [*Даль Владимир: Толковый словарь живого великорусского языка. — М.: Русский язык, 1989. — Т.2. — С.689*]. За етимологічним словником Макса Фасмера, слово «опешить» — походить від давньоруського «опѣшати «сделаться пешим» — о всаднике, «лишаться коня», от *пѣший*» [*Фасмер Макс. Этимологический словарь русского языка. — М.: Прогресс, 1987. — Т.III. — С.144*].

Інші історичні варіанти топоніма «Опішне» — «Опочинське», «Опушне», «Опушлинське» — теж відображають особливості місцезнаходження поселення і його роль у забезпеченні функціонування транспортних (торговельних) потоків краю.

«Опочинське» — поселення, де після далекої небезпечної дороги можна було перепочити. За словником Бориса Грінченка: «опочивати», «опочити» — відпочивати, заснути; «опочівка», «опочивок», «опочинок» — відпочинок [*Грінченко Б. Словарь української мови... с.59*]. Те ж саме значення основи слова маємо в давньоруській мові: «опочити, опочию — отдохнуть» [*Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка. — М.: Книга, 1989. — Т.II. — Ч.1. — С.689*].

«Опушлинське», «Опушне». За словником Бориса Грінченка, «опу́чка», «опука» — випукла, виступаюча частина чогось [*Грінченко Б. Словарь української мови... с.61*]. Опішне саме й знаходиться на великому плато, з північно-східного, східного і південно-східного боків якого починається низина. Це, до того ж, найвище поселення Полтавщини над рівнем моря (208 м).

«Опушне» — це й поселення, що знаходиться на узліссі (пор. з російським словом «опушка»), і водночас містечко, оточене чимось, у даному випадку — великим лісовим масивом [у давньоруській мові «опѣшити, опѣшѣ — обшить каймой, оторочить» (*Срезневский И.И. Словарь древнерусского языка... с.699*), у російській мові — «опушной... кь опушкѣ отнщ.» (*Даль Владимир. Толковый словарь живого великорусского языка... с.688*)].

Завершуючи етимологічні пошуки, необхідно зазначити, що зовсім далеким від істини є тлумачення назви Опішного А.С.Череваня, підтримане Юрієм Кругляком, який стверджував: «Назву пов'язують з покладами гончарної глини — опоки. Є інше тлумачення слова опока — «підвищена місцевість»

[*Черевань А.С. Опішня // Історія міст і сіл Української РСР: Полтавська область. — К., 1967. — С.352; Кругляк Ю.М. Ім'я вашого міста. — К.: Наук. думка, 1978. — С.98*]. Бо в жодному гончарному осередку Полтавщини ні гончарі, ні все інше неремісничі населення не знало глини «копока».

Народна назва стародавнього українського поселення вистояла під натиском усіляких суспільних катаклізмів. Дивом збереглося Опішне і як визначний центр народної художньої культури України.

Нині мистецьке життя гончарської столиці продовжує відповідати суті топонімічної назви. **Опішне** стало місцем справжнього паломництва туристів, мандрівників, художників, діячів науки і культури, урядовців, численних громадян України й інших держав. Пік духовно-мистецького здвиження припадає на літні місяці, коли там відбуваються щорічні, традиційні уже, Національні симпозиуми гончарства — величні форуми гончарівників.

У **Опішному** початку третього тисячоліття опішуються всі, хто прагне глибше пізнати свою минувшину й позбутися меркантильності, прагматизму нинішньої доби, хто хоче сам стати творцем Мистецтва Одкровення, хто шукає високості й сміливо відчиняє браму в майбуття. На святих гончарських пагорбах, де опочивають Великі Посвячені, Святі-Гончарі України, де опішуються тисячоліття, — переховуються глиняні письмена українців, за якими через віки допитливі мандрівники надземних цивілізацій прочитають Книгу Буття української етнокультури. Під височенним Небом Опішного пролягла Межа між Минулим і Майбутнім, між Тлінним і Вічним, між Бездуховним і Духовним, між Провінційним і Столичним, Учорашнім і Завтрашнім в Українській культурі.

У **Опішному** збираються спрагли в пошуках Духовності, Краси. Там вони наснажуються всеперемагаючою вірою в силу Людського Духу, переконуються в незнищенності Краси і всемогутності Любові. Звідти вони вирушають далі, у близькі й далекі світи, повсюди провіщаючи й утверджуючи Духовну Гармонію Нового Дня.

Опішне — гончарська столиця України!

ОПІШНЕ

Старовинне козацьке містечко. Привільно розляглося на мальовничих пагорбах понад річкою Ворсклою. «Найвище» поселення Полтавщини (208 м над рівнем моря). За писемними джерелами, уперше згадується в XII столітті.

Упродовж трьох останніх тисячоліть на території поселення інтенсивно розвивалося гончарство. Наприкінці XIX-на початку XX століття в містечку працювало близько 1000 гончарів, продукція яких експортувалася майже на всі континенти світу.

Один з наймогутніших і найславніших центрів культурної самобутності Українців, загально визнана гончарська столиця України.

На буревійних шляхах історії містечко не раз дощенту спалювали чужинці, але воно, немовби Фенікс із попелу, знову й знову воскресало, щоразу постаючи ще потужнішим Осердям Народної Духовності.

Та обставина, що Опішне й сьогодні лишається одним із найбільших осередків ГОНЧАРСТВА в Україні, виявляє його месіянську роль для Українського Суспільства. Саме тому усвідомлення сакрального покликання Опішного і дбайливе плекання головного дійства в цьому священному куточку України — ГОНЧАРСТВА — поступово стають наріжним каменем Культурної Політики Української Держави.

З дня на день, через літа у віки творить Опішне Гончарський Літопис Українського Буття. Спрагло припадить до цього Предковичного джерела Духовності Нації, звідки незлічними струмочками розтікається в широкий світ, у батьківські і чужинецькі краї потужна енергетика Космічної Гармонії!

Пізнайте Благодать Спілкування з Предивним Світом Нетлінної Краси!

ІСТОРІЯ

На території поселення знаходяться унікальні пам'ятки археології: численні кургани, місця давніх святилищ, скіфський курган, скіфське городище «Кардашів вал» (IV-III ст. до н.е.), слов'янське городище роменської культури (VIII ст.), козацьке середньовічне містечко з фортифікаційними спорудами. Під Опішним збудована розгалужена система підземних ходів, які планується музеєфікувати.

КЕРАМІЧНІ ЗАВОДИ

Нині в Опішному є найбільший в Україні гончарний завод «Художній керамік», що знаходиться в системі АТ «Укрхудожпром» та гончарний завод «Керамік», підпорядкований «Укоопспілці».

ПРИВАТНІ ГОНЧАРНІ ХУДОЖНІ МАЙСТЕРНІ

В Опішному зосереджені приватні гончарні художні майстерні відомих українських художників, заслужених майстрів народної творчості України Михайла Китриша, Василя Омеляненка, Миколи Пошивайла, Насті Білик-Пошивайло та багатьох інших. Творчість трьох опішненських гончарів — Івана Білика, Михайла Китриша, Василя Омеляненка — єдиних в Україні — відзначена Національною премією імені Тараса Шевченка.

УНІКАЛЬНА ВИРОБНИЧА ГОНЧАРСЬКА СПОРУДА

В Опішному збереглася унікальна, єдина в межах України, виробнича гончарська споруда з горнами початку XX століття, а саме — будинок земської губернської гончарної майстерні, заснованої в 1894 році, збудований у стилі українського модерну за проектом відомого українського архітектора Василя Кричевського (1916).

ЗВ'ЯЗОК З ДІЯЧАМИ МИСТЕЦТВА, КУЛЬТУРИ І НАУКИ

З гончарством Опішного пов'язана творча доля знаменитих українських митців-гончарів — Федора Чирвенка, Остапа Ночовника, Івана Гладиревського, Василя Поросного, Олександра Ганжі; художників-керамістів — Юрка Лебіщак, Осипа Білоскурського, Петра Вауліна, Петра Ганжі; художників — Сергія Васильківського, Миколи Самокиша, Опанаса Сластьона, Євдокії Трипільської, Миколи Позена; письменників — Андрія Заливчого, Якова Майстренка, Василя Вражливого-Штанька; археолога Івана Зарецького; етнографів — Віктора Василенка, Михайла Русова, Федора Вовка, Якова Риженка; мистецтвознавця Юрія Лашука, публіциста і політичного діяча української діаспори Івана Майстренка.

МІСЦЕ ПРОВЕДЕННЯ СИМПОЗИУМІВ, КОНФЕРЕНЦІЙ, СЕМІНАРІВ

Опішне стало місцем проведення Всеукраїнських симпозиумів гончарства, симпозиумів монументальної кераміки «Поезія гончарства на майданах і в парках України», республіканських науково-практичних конференцій і семінарів з проблем гончарства, єдиного в Україні свята утвердження гончарських традицій «День гончаря».

ДИТЯЧІ ГОНЧАРНІ ОСЕРЕДКИ

В Опішному діють дитяча гончарна студія «Сонячний круг», гурток «Гончарики».

ХУДОЖНІ КЕРАМІЧНІ КОЛЕКЦІЇ, МУЗЕЇ -САДИБИ

Особливістю селища є зосередження значної кількості художніх керамічних колекцій. Тут знаходяться унікальні приватні музейні зібрання Михайла Китриша і Василя Омеляненка, багаті збірки кераміки місцевого краєзнавчого музею та заводу «Художній керамік». Діють унікальні в межах України меморіальні музеї-садиби видатних українських гончарів, заслужених майстрів народної творчості України Олександри Селюченко та родини Пошивайлів.

КОЛЕГІУМ МИСТЕЦТВ У ОПІШНОМУ

Перший і єдиний на Полтавщині спеціалізований навчальний художній заклад — Колегіум мистецтв у Опішному.

Учні Колегіуму з 1 класу, окрім загальноосвітніх предметів, вивчають англійську мову, живопис, рисунок, композицію, музику, хореографію, основи художнього ремесла, історію декоративно-ужиткового мистецтва, мистецтвознавство.

**ДЕРЖАВНИЙ МУЗЕЙ-ЗАПОВІДНИК
УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА В ОПІШНОМУ**

11 березня 1986 року в Опішному, за дорученням Ради Міністрів України, засновано Музей гончарства. Через три роки (03.11.1989) прийнято урядову постанову про формування на його базі Державного музею-заповідника українського гончарства — етностеєзнавчого науково-дослідницького і культурно-освітнього закладу, **національної гончарської скарбниці України.**

Нині музей-заповідник постає **Всеукраїнським центром дослідження, збереження й популяризації гончарської спадщини України.**

Діяльність музею-заповідника спрямована на збирання польових матеріалів, формування колекцій, наукове вивчення та популяризацію українського гончарства. У даний час заклад не має постійної експозиції — новітні будівлі проєктуються.

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКИЙ ЦЕНТР УКРАЇНСЬКОГО ГОНЧАРСТВА

У 1995 році відкрито Науково-дослідницький центр музею-заповідника, аналогів якому немає в жодному іншому музейному закладі як України, так і поза її межами. У його складі функціонують: Центр досліджень українського гончарства, Центр спеціальних методів дослідження кераміки, Центр інформації та джерелознавства українського гончарства (Гончарська книгозбірня України, Національний архів українського гончарства, Аудіовізуальний фонд українського гончарства, Аудіовізуальна студія українського гончарства, видавництво «Українське Народознавство»), Центр збереження мистецьких традицій (Колегіум мистецтв у Опішному, Музична школа, Школа-театр танцю), Центр розвитку духовної культури (диско-клуб, масова бібліотека, виставкова зала, мистецька крамниця). Планується формування Гончарського етнопарку (експозиції просто неба традиційного побуту українських гончарів).

НАЙВАЖЛИВІШІ СТРУКТУРНІ ПІДРОЗДІЛИ:**Центр Досліджень Українського Гончарства
(Інститут керамології)**

Проводяться наукові експедиції до всіх областей України з метою вивчення гончарства, збирання творів кераміки. Здійснюються археологічні розкопки. Зібрані матеріали проходять наукове опрацювання. У даний час фондіві колекції представляють здобутки гончарних осередків України від найдавніших часів до наших днів. Склалася унікальна збірка глиняної іграшки. Формується колекція зарубіжного гончарства. Опрацьовуються наукові теми, влаштовуються наукові конференції та семінари з проблем українського гончарства.

Центр Спеціальних Методів Дослідження Кераміки

У межах України — унікальний осередок палеоетнографічних, фізико-хімічних аналізів кераміки з використанням комп'ютерних технологій та електронного мікроскопа. Розробляється методика технологічно-лабораторних студій археологічної кераміки. Формується комп'ютерний банк даних української керамохронології.

Гончарська Книгозбірня України

Республіканська спеціалізована бібліотека. Найбільша в Україні збірка літератури з проблем українського та світового гончарства. Комплектується періодичними керамологічними виданнями Росії, США, Англії, Франції, Німеччини, Іспанії, Португалії, Італії, Австралії. Багата колекція літератури XIX-початку XX століть. Поважний фонд видань української діаспори.

Національний Архів Українського Гончарства

Займається пошуком та збереженням писемних документів, пов'язаних з історією гончарства. Формуються персональні фонди дослідників (дисертації, рукописи, спогади, щоденники та звіти експедицій), майстрів-гончарів та художників-керамістів (спогади, біографічні матеріали); колекції періодичних публікацій, документів організацій, пов'язаних з гончарством.

Аудіовізуальний Фонд Українського Гончарства

Спеціалізується на пошуку та збереженні аудіовізуальних матеріалів, що висвітлюють історію гончарства, особливості виробництва, форм та орнаментики керамічних виробів, традиційний побут майстрів (негативи, слайди, фотографії, кінофільми, відеофільми, звукові записи). Найбільша в Україні збірка відеофільмів про гончарні центри України та технологію гончарного виробництва світу (Україна, США, Англія, Японія). Формується комп'ютерний банк даних.

Аудіовізуальна Студія Українського Гончарства

Головне завдання — фотографування та фільмування виробничих процесів, пов'язаних з гончарством, звичаїв та обрядів гончарів, особливостей традиційного побуту. Функціонують фотолабораторія з комп'ютерною системою обробки та редагування фотографій та інших ілюстративних матеріалів; відеозйомочний і монтажний комплекс Panasonic з комп'ютерною системою обробки відеоінформації.

Для підтримки місцевих дітей, залучення їх до художньої творчості в 1995 році при музеї-заповіднику сформовано Центр збереження мистецьких традицій.

У його складі діють:**Школа-Театр Танцю**

Діти та школярі вивчають основи хореографії. Вік учнів — від 5 до 17 років. У репертуарі — вистави за творами Лесі Українки та за мотивами українських народних календарних звичаїв і обрядів. З доробком колективу ознайомилися жителі Полтави, Києва та інших міст України. Лауреат численних танцювальних конкурсів, у т.ч. Першого міжнародного дитячого фестивалю в м.Євпаторії.

**Центр розвитку духовної культури, Музична школа, Масові бібліотеки
для дорослих і для дітей**

З метою збереження на селі існуючої системи закладів культури в умовах жорсткої економічної кризи, збереження робочих місць працівників і продовження їх діяльності

серед місцевого населення опішненські Зональний будинок культури, Музична школа, Масова бібліотека для дорослих і Масова бібліотека для дітей ввійшли до складу музею-заповідника.

Сьогодні вони успішно продовжують свою діяльність: масові бібліотеки, як і в давні часи, передплачують більшість періодичних видань; Центр розвитку духовної культури організовує масові культурно-освітні заходи, у т.ч. концерти, виставки, вечори відпочинку, дискотеки; у ньому завершується ремонт, поруч формується селищний ландшафтний парк зі співочим полем; у Музичній школі діти опановують основи музики на відділеннях фортепіано, баян і акордеон.

Для збереження пам'яті про видатних земляків-майстрів у Опішному відкриті меморіальні музеї-садиби

Меморіальний музей-садиба славетної гончарівни Олександри Селюченко

Унікальний випадок, коли після смерті визначного Художника в недоторканому вигляді зберігся інтер'єр житла, предмети побуту та творчі роботи. Величезна колекція кераміки, декоративних розписів, фотоматеріалів, епістолярної спадщини.

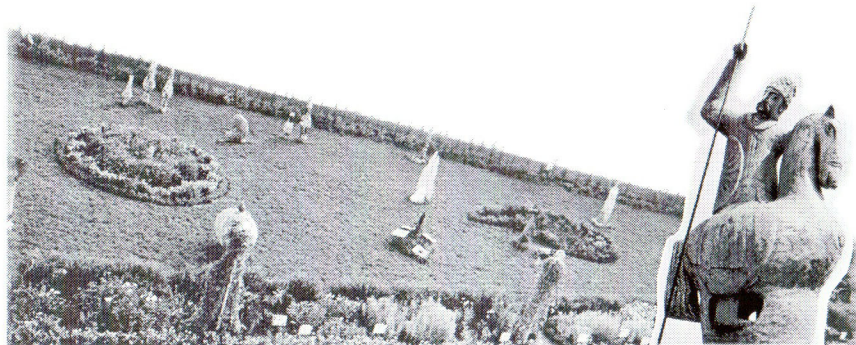
Меморіальний музей-садиба гончарської родини Пошивайлів

Присвячений одній із найдавніших гончарських родин Опішного, майстри якої згадуються ще в писемних документах XVIII століття.

У музеї-садибі відтворено побут славетних представників династії старшого покоління — Заслуженого майстра народної творчості України Гаврила Пошивайла та його дружини Явдохи Пошивайло. Велика колекція авторських творів, опішненської кераміки, вишивки і народних картин.

НАЦІОНАЛЬНА ГАЛЕРЕЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОНУМЕНТАЛЬНОЇ КЕРАМІКИ

Формується на території Науково-дослідницького центру українського гончарства з 1997 року. Основу складають твори монументальної кераміки, що створюються визначними українськими гончарями, художниками-керамістами, скульпторами під час престижних щорічних симпозіумів монументальної кераміки в Опішному «Поезія гончарства на майданах і в парках України». Галерея просто неба єдина в Україні.

ВИДАВНИЦТВО «УКРАЇНСЬКЕ НАРОДОЗНАВСТВО»

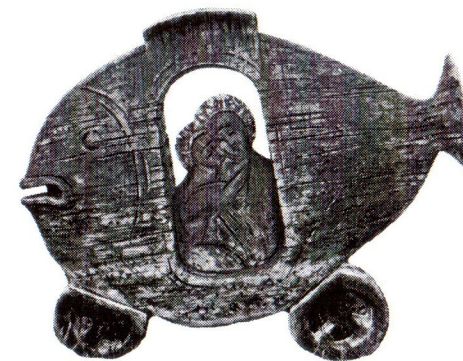
Готує до видання літературу з проблем гончарства та українського народознавства. Уже реалізовано півтора десятка видавничих проектів, підготовлені до друку фундаментальні книги з української етнографії. Заснований і видається Національний культурологічний щорічник «Українське Гончарство», планується видавати етнологічний щорічник «Українське Народознавство», «Український керамологічний журнал»

Книги відзначені нагородами найпрестижніших всеукраїнських конкурсів книги та книговидавців.

Видавництво обладнане найсучаснішою комп'ютерною системою підготовки оригіналмакетів друкованих видань.

СУЧАСНИЙ НАУКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ

В Опішному сформувався чисельний науковий колектив, інтелектуальний потенціал якого в сфері дослідження гончарства не має рівних в Україні. Зокрема, науковими співробітниками розробляються 22 наукові теми з найрізноманітніших проблем археології, історії, етнографії, мистецтва та технології кераміки. До його діяльності причетні провідні вчені в даній галузі знань. Очолює музей відомий в Україні етнолог, дослідник українського гончарства доктор історичних наук Олесь Пошивайло, онук і син гончарів ще з XVIII століття. Науково-методичну раду очолює відомий дослідник українського гончарства, доктор мистецтвознавства, професор Юрій Лашук. Куратором Центру спеціальних методів дослідження кераміки є відомий у світі дослідник східноєвропейського гончарства, доктор історичних наук Олександр Бобринський. Чотири працівники музею-заповідника навчаються в аспірантурі інститутів системи Вищої школи України. Музей підтримує творчі і наукові зв'язки з найбільшими керамічними музеями США, Франції, Великобританії, Іспанії, Португалії, Нідерландів, Німеччини, Бельгії, Італії, Швейцарії та інших країн, Міжнародною академією кераміки в Женеві, Європейським центром світової кераміки в Гертогенбоші тощо. Музей-заповідник виступив ініціатором створення Міжнародної асоціації музеїв кераміки.

П 66 ПОШИВАЙЛО ОЛЕСЬ.
ГОНЧАРСЬКА СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ: по-українськи «Опішне», а не «Опішня».
— Опішне:Українське Народознавство, 2000.— 24 с.: іл.

ББК 63.5 (4 Укр)
ISBN 966-7322-07-6

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Олесь Пошивайло

**ГОНЧАРСЬКА
СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ:
по-українськи «Опішне», а не «Опішня»**

Видавництво
Державного музею-заповідника
українського гончарства в Опішному
«Українське Народознавство»

38164, Полтавщина, Опішне, Партизанська, 102
Тел./факс (05353) 94553

Надруковано на обладнанні
видавництва
«Українське Народознавство»

Формат 60 х 90/16
Папір офсетний, 80 г/м²
Гарнітура OfficinaSans
Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 1,5
Тираж 300 прим.